

su one »suodgovorne« jer su se na njih pozivali autori zemalja realnog socijalizma. Marxove ideje o socijalističkoj privredi utjecale su i na diskusije ljevice na Zapadu.

U drugom dijelu knjige Kosta prikazuje stanje u SSSR-u odmah nakon oktobarske revolucije, razdoblje »ratnog komunizma«, »novu ekonomsku politiku« i period kasnih dvadesetih godina, pod naslovom »Historija nastanka sovjetskog privrednog sistema«. U trećem dijelu pod naslovom »Centralistički privredni sistem sovjetskog tipa« nastavlja autor analizu osnovnih elemenata sistema. Sistem se u osnovi nije izmijenio od njegovog uspostavljanja kasnih dvadesetih i ranih tridesetih godina do sredine sedamdesetih godina (56). U analizi privrednog sistema autor obrađuje pojedine probleme kao što su hijerarhijski karakter upravljanja, centralno-direktivni oblik planiranja, razvojna strategija te na kraju djela daje rezime osnovnih funkcionalnih problema i slabosti (91—96). Analiza privrednog sistema sovjetskog tipa za autora je centralni problem u odnosu na koji u kasnijim poglavljima govori i o alternativna takvom modelu. Kosta upozorava da se ne može identificirati privredni sistem centralnog planiranja sovjetskog tipa sa socijalističkim privrednim sistemom uopće, jer postoje i realno moguće alternativne varijante. Iako u četvrtom dijelu govori o maoističkoj alternativni (u periodu »velikog skoka« i »kulturne revolucije«) kao »bazičnodemokratskom modelu bez tržne privrede«, a u petom o čehoslovačkoj privrednoj reformi »praškog proljeća 1968«. U šestom dijelu autor daje pregled privrednih sistema Jugoslavije, DDR, Mađarske i Poljske, s kratkom skicom pojedinih zemalja. Uspoređujući tip sistema i sistemske elemente (nosioc odluka, sistem upravljanja, motivacioni sistem i razvojnu strategiju), Kosta ističe dva tipa sistema socijalističke privrede — centralno-direktivni i decentralno-parametrijski (Jugoslavija, Mađarska i Čehoslovački reformski koncept šezdesetih godina). Sedmi je dio posvećen problemima privredne krize u zemljama re-

alnog socijalizma (Bugarska, Čehoslovačka, DDR, Poljska, Rumunjska, Mađarska i SSSR) u periodu između sedamdesetih i osamdesetih godina. Autor zaključuje da je vjerojatnost sistemskih reformi u tim zemljama ovisna o privrednom razvitku i političkom stabilitetu (232—234). U zadnjem poglavlju Kosta problematizira neke privrednopolitičke opcije, na osnovi iskustava privrede socijalističkih zemalja i zapadnih zemalja, koje mogu biti zanimljive za Saveznu Republiku Njemačku.

Jiří Kosta je knjigom ukazao na prisutnu težnju, u okviru zemalja realnog socijalizma, za reformama. Ta težnja ne proizilazi isključivo iz problema i grešaka sistema centralnog planiranja već i iz strukturnih problema. Strukturni problemi su prisutni i u zemljama Zapada pa se i u njima povećava potreba za reformama. Iskustva pojedinih socijalističkih zemalja pokazuju da su reforme moguće i potrebne.

Autor je u pristupu problematici analitičan i kritičan. Tome doprinose konkretni analitički empirijski (statistički) materijal i korištenje brojnih izvora, ali i teorijsko stajalište. Autor, naime, polazi u teoriji od kritike nekih ideja Marxa i Engelsa te od analitički uspoređivanih (obilježja) privrednih sistema zemalja realnog socijalizma. U tom prostoru autor elaborira svoje ideje o potrebama za reformama uopće.

Zanimljivo je primijetiti da autor Jugoslaviju ne svrstava u zemlje realnog socijalizma na isti način kao druge zemlje u okviru sovjetskog bloka. To se vidi dijelom iz načina (konteksta) interpretacije a dijelom iz strukture i korištenja analitičkog materijala o pojedinim zemljama, iz čega je Jugoslavija izuzeta.

Ivan Cifrić

Karl Otto Hondrich (Hgr*): **Soziale Differenzierung.** Langzeitanalysen zum Wandel von Politik, Arbeit und Familie, Campus Verlag, Frankfurt—New York 1982., str. 412

Tema socijalna diferencijacija još je uvijek zanimljiva i za razvijene indu-

* Karl Otto Hondrich (Andernach 1937.) od 1972. godine je profesor na Sveučilištu u Frankfurtu. Autor brojnih studija samostalno i u suradnji. *Demokratisierung und Leistungsgesellschaft* (1972); *Theorie der Herrschaft* (1973); *Menschliche Bedürfnisse und soziale Steuerung* (1975); *Bedürfnisse, Stabilität und Wandel* (1983., zajedno s R. Vollmer); *Zum Theorienvergleich in den Sozialwissenschaften* (1978, mit Mathes).

strijske zemlje jer se promjene u tim zemljama konstantno odvijaju i pod utjecajem tehnološkog napretka, te imaju značajne posljedice na društvene odnose i fenomene. Međutim, za razliku od brojnih studija i istraživanja o socijalnoj diferencijaciji, što se ograničavaju ili na teorijske probleme ili na konkretno područje istraživanja, ova je knjiga koncipirana kao specifičan »izvještaj« koji nastoji problem sagledati u dugoročnoj perspektivi. U knjizi se nalazi nekoliko autorskih priloga, koji svaki za sebe mogu predstavljati specifičnu studijsku cjelinu. Oni zajedno čine, u stvari, kolektivni napor kao dugoročni teorijsko-empirijski pregledni materijal o problemima socijalne diferencijacije. Iako po riječima autora u predgovoru (9) »iz istraživačkog izvještaja o projektu »Soziale Differenzierung und Leistungsbereitschaft«, pet autorskih priloga, što ih je pripremio prof. K. O. Hondrich, čine jedinstvenu cjelinu, ne povezuje ih samo spomenuti projekt, već bi se moglo reći i barem tri slijedeća aspekta: 1. jedinstven pristup problematici; 2. metoda znanstvenog rada i 3. sadržajni kontekst.

Suvremeno društvo karakteriziraju brojne proturječnosti. S jedne strane može se konstatirati da ljudski rod u svom razvitku donosi mnoge pozitivne strane čovječanstvu i to mnogo više nego prije, ali s druge strane prisutne su permanentne krize i što više naše neznanje i naša nesigurnost spram budućnosti stvaraju utisak da ne činimo veće korake nego što je čovječanstvo činilo prije. Zato su proturječnosti ono što karakterizira suvremena društva. Teorije promjena su, unatoč suptilnosti, jednodimenzionalno koncipirale rješenja i razvitak. S jedne strane kao put u »informirano« društvo, u slobodu, u dokolicu, u jednakost, a s druge kao tendencija pojačavanja konfliktata između kapitala i rada, bogatih i siromašnih, kao put u moguću ekološku katastrofu, iracionalitet vlastite egzistencije — već prema individualnom pogledu znanstvenika. U tom kontekstu autori istražuju tri socijalna sistema — međusobno odvojena ali i povezana. To su politika, rad i porodica.

Autori u radu koriste i analiziraju dosadašnje spoznaje o društvu i obilan empirijski materijal, kako bi formulirali

»izlazne« hipoteze (ali ne u cilju empirijske provjere). Pojam diferencijacije se, u znanstvenoj preradi empirijskog materijala shvaća u evolucionističkom i sistemskom konceptu. Po mišljenju autora naime, promjene se ne odvijaju u jednom smjeru već »socijalni svijet« ekspandira.

U knjizi su slijedeći prilozi: **Socijalna promjena kao diferenciranje** (Karl Otto Hondrich 11—71 str.); **Izdiferenciranost države i procesi diferencijacije u političkom sistemu danas** (Klaus Arzberger 72—128); **Izdiferenciranost rada** (Johann Behrens 129—209); **Procesi diferenciranja i razdiferenciranja u sistemu porodice** (Jürgen Schumacher i Randolph Vollmer 210—352); **Potrebe, vrijednosti i spremnost za realizaciju — individualne reakcije na socijalno diferenciranje** (Manfred Murck 353—396).

Hondrich razmatra problem diferencijacije u kontekstu evolucionističkih hipoteza i problem socijalnog diferenciranja i socijalnog sistema, kako bi uzajamno problematizirao odnos evolucionističke teorije i koncepata sistema. On razlikuje diferenciranje prema van tj. izdiferenciranost i prema unutra odnosno strukturiranost (25), koje obrađuje prema specifičnim aspektima. Zanimljiv je također odjeljak koji nosi naslov »Teze za teoriju socijalnog diferenciranja« (42). Azberger fokusira odnos proizvođača i potrošača u suvremenom društvu, u kontekstu teorije političkog sistema i proturječnosti suvremene države. Pri tome u analizi polazi od analize privrede, crkava i gradova u srednjem vijeku. Behrens u razmatranju izdiferenciranosti rada polazi također od procesa diferenciranja u srednjem vijeku i završava s pogledom na krizu »ne-rada«. Schumacher i Vollmer akcentiraju emocionalne aspekte diferencijacije od ranog novog vijeka i objektivne indikatore vezane uz istraživanja porodice. Budući da diferencijacija dovodi do pritiska na pojedince u prilagođavanju, to Murck razmatra odnos individua i sistema.

Knjiga »socijalno diferenciranje« zanimljiva je prvenstveno po tome što probleme diferenciranja (i strukturiranja) analizira kroz specifične sisteme (politika, porodica, rad), ali i po tome što u sebi sadrži pregled niza istraživanja pojedinih indikatora. Autori poka-

zuju da procesom diferencijacije nastaju novi sistemi što se u razvitku ne ponašaju isključivo kao povećanje moći u politici ili kao povećanje racionalne kalkulacije u oblasti rada, već i kao povećanje osjećaja i intimiteta u poro-

dici. Njihovo je nastojanje otkriti zakonitosti koje slijedi socijalno diferenciranje a koji mogu poslužiti kao osnova za dugoročnije analize socijalnih promjena.

Ivan Cifrić

KRONIKA, INFORMACIJE

Pismo Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u povodu izjave republičkog sekretara za unutrašnje poslove SRH

Zagreb, 2. IV 1985.

U »Vjesniku« od 22. 03. 1985. godine objavljeno je izlaganje druga Vilima Mulca, republičkog sekretara za unutrašnje poslove, podneseno na zasjedanju Sabora SR Hrvatske 21. 03. 1985. godine. U dijelu svog izlaganja, gdje govori o »grupaciji koja s anarhističko-liberalističkih pozicija vrši kritiku samoupravnog socijalizma i Saveza komunista«, drug Mulc iznosi, između ostalog, i ovu konstataciju: »Vodeći ideolozi te platforme manipuliraju katedrama filozofije, sociologije stručnim udruženjima tih usmjerenja, ostalim asocijama i sveukupnom aktivnošću svojih pristalica«. Da je ova konstatacija iznesena bilo gdje, a ne u Saboru SR Hrvatske i da ju je izrekao bilo tko, a ne tako značajan funkcioner kao što je sekretar za unutrašnje poslove, i to u kontekstu svoje ocjene neprijateljske djelatnosti (odmah uz nacionalizam, šovinizam, kreonacionalizam, dogmatizam itd.), pored nje bi se možda moglo proći kao pored kakve rutinske, više ili manje nepromišljene ideološko-političke opservacije koja se brzo zaboravlja i malo obavezuje. Na žalost, nije tako. Po srijedi je stav koji ima službenu meritornost i koji se kao takav prezentira delegatima Sabora. Utoliko on nužno mora izazvati nedoumice, nespokojsstvo, opravdane reakcije i savim jasne odgovore svih onih na koje se implicitno ili eksplicitno odnosi. A tu, po svemu sudeći, spada i Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ako naime drug Mulc pod »katedra-

ma sociologije« misli i na Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta (a očigledno misli), onda mu kao nastavnici i znanstveni radnici moramo saopćiti da **studijem sociologije niti ne manipulira niti je to kome potrebno**. Dapače, uopće nam nije jasno kako je moguća i šta bi trebala značiti neka anarhističko-liberalistička manipulacija jednom znanstvenonastavnom zajednicom kao što je fakultetski odsjek na kojemu se studira sociologija i nije nam poznato da postoje neki svemoćni, gotovo sveprisutni »ideolozi anarhističko-liberalističke platforme« koji su — kako ispada prema dijagnozi druga sekretara — zavladao cjelokupnom organizacijskom strukturom sociološke znanosti, od katedri do stručnih udruženja te »ostalih asocijacija« i »njihovih sveukupnih aktivnosti«. Zar je uopće moguće da netko bude toliko moćan u našem društvu, pa i unutar sociološke znanosti kao jedne od njegovih djelatnosti? Prema tome, odgovor je jenostavan: niti tko manipulira, niti je manipulacija moguća i potrebna. Pitamo se odakle uopće potreba da se na takav politički način pristupa razmatranju nekih društvenih i humanističkih znanosti — a to su najčešće sociologija i filozofija — i kome to uopće koristi? Drug bi Mulc — kao odgovoran politički funkcioner — morao imati na umu da se stavljanjem sociologije i filozofije, te njihovih udruženja i organizacijskih oblika, u kontekstu neprijateljskog djelovanja nanosi golema šteta tim znanostima i studijskim disciplinama, da se izaziva nepovjerenje prema njihovoj društvenoj ulozi i da se krnji ugled ne tako malog broja znanstvenika s tih